

שמוש בכל יהודי כ"גוי של שבת"

הרב יצחק הלוי

ידוע הדבר ומפורסם העניין, כי בקרב בני עדות המזרח עוברת ההנחייה בכל נושא הלכתי על פי הכלל "לכו אל יוסף, אשר יאמר לכם, תעשו"¹. והיינו ר' יוסף קארו, מרן בעל השו"ע, והאשכנזים יוצאים ביד רמ"א. ובני תימן נוהגים, בחלקם, על פי פסיקת הרמב"ם. הנחייה זו, יפה כוחה בכל ההלכות, בכל תחומי ההלכה וכמובן, גם בהלכות שבת.

והנה, שאלה עקרונית לפנינו: האם יהיה מותר לספרדי, למשל, לבקש מאשכנזי לבצע בשבת בעבורו פעולה מסויימת, כאשר פעולה זו מותרת למבצע, אך אסורה על המבקש? וכן להיפך: האם יהיה מותר לספרדי לבצע בשבת פעולה לטובת אשכנזי, כאשר הפעולה מצד עצמה אסורה על האשכנזי? ובעברית פשוטה: האם יהיה מותר להשתמש ביהודי על תקן "גוי של שבת"? ובניסוח כולל יותר: האם מותר למי שמחמיר בנושא מסויים, לבקש ממי שמקל בדבר לבצע בעבורו פעולה מסויימת שלשיטתו של המבקש הריהו אסורה?

בדרך אגב יש להעיר, כי כל דבר שעשייתו בשבת שנויה במחלוקת הפוסקים אי שרי אי לא שרי, אזי תוצאתו מותרת, אף אם ביצע אותה אדם שנוהג על פי האוסרים.

למשל, אם משהו יערה בשבת מים רותחים על תמצית תה קרה שנתבשלה מאתמול, יש מקום להקל ולהתיר לו לשתות את התה, מאחר ויש פוסקים (הרמב"ם, הרשב"א, הר"ן ועוד) שקבעו שאין בישול אחר בישול בלח. זאת ועוד: ישנם ראשונים (הרשב"ם) הסוברים שעירוי מכלי ראשון הריהו ככלי שני, ובכלי שני, אין בישול אחר בישול². אשר על כן, אם מישהו עשה מעשה בשבת אשר עשייתו שנויה במחלוקת הפוסקים, אזי כאמור, תוצאתו מותרת³.

שאלתנו איננה נוגעת, אפוא, לעניין בדיעבד, שבזה מותר ליהנות מן התוצאה, אף אם זו בוצעה באיסור. אנחנו מבקשים לדון בהיתר לכתחילה.

ושוב, אין לדמות ענייננו לאמירה לגוי, או לפעולה של גוי בשבת לטובת היהודי. שכן, שם המדובר בפעולה שהגוי מבצע, ואשר לכולי עלמא אסור ליהודי לבצעה.

1 בראשית מ"א, נה.

2 עיין משניב שי"ח ס"ק כ"ג.

3 עיין מג"א רנ"ד ס"ק י"א, מג"א שכ"ג ס"ק י"א, פמ"ג בא"א שי"ח ס"ק י"י, משניב שי"ח ס"ק ב'.

לא כן בנדון דידן. אנחנו מבקשים לדון בפעולה שביצועה מותר בקרב חלק מן הציבור, והריהי אסורה על חלקו האחר. ובכל זאת, האם לזה שביצועה של אותה פעולה אסור עליו - יהיה מותר לבקש מן האחר שמקל בכך, לבצע בעבורו אותה הפעולה?

ונראה, כי שאלתנו נעוצה במחלוקת הראשונים.

נקודת המוצא של דיוננו הוא הסוגיא במסכת שבת⁴ שם מופיעה מימרא דשמואל:

אמר רב יהודה: אמר שמואל: מותר לאדם לומר לחברו: שמור לי פירות שבתחומך, ואני אשמור לך פירות שבתחומי!
 וכתב על כך הרשב"א⁵: כלומר, אף על פי שהוא אינו יכול לילך לשם. דכיון שהוא מותר לישראל חברו לשומרון, אין באמירתו כלום. והוסיף שם הרשב"א בשם התוספות⁶: דמהא שמעינן, דישראל שקיבל עליו שבת קודם שחשיכה, מותר לומר לישראל חברו לעשות לו מלאכה. פרוש: הואיל והיא נעשית בהיתר לעושה אותה. ע"כ. וכל שכן בגוי שרי בכהאי גוונא, וכמו שכתב הרשב"א בעצמו שם בהמשך. ומה שאסרו אמירה לגוי, הני מילי בדבר שאסור ליהודי לבצעו, וכמו שנתבאר כבר לעיל, ופשוט.

שיטת הרשב"א נפסקה לדינא בשו"ע⁷ שקבע: יש אומרים, שמי שקיבל עליו שבת, קודם שחשיכה, מותר לומר לישראל חברו לעשות לו מלאכה. והרמ"א הוסיף שם:

ומותר ליהנות מאותה המלאכה בשבת. וכל שכן במוצאי שבת. ומי שמאחר להתפלל במוצש"ק, או שממשיך סעודתו בלילה, מותר לומר לחברו ישראל שכבר התפלל והבדיל, לעשות לו מלאכתו, להדליק לו נרות ולבשל לו. ומותר ליהנות ולאכול ממלאכתו.

ובלי נדר, נדון בהמשך מהו ה"כל שכן".

יסוד היתרו של הרשב"א מבוסס על ההנחה שמכיון שלחברו מותר, אין איסור אמירה שייך בזה, וכמו שכתב הרשב"א בעצמו: הואיל ונעשית בהיתר לעושה אותה. וכך בארו הט"ז בסי' רס"ד ס"ק ג' והמשנ"ב שם בס"ק ס"ד את שיטת מר"ן שפסק כרשב"א.

4 קנא ע"א.

5 בחידושויו בשבת קנא ע"א בד"ה: "א"ר יהודה אמר שמואל".

6 בתוספות שלפנינו אין דיבור כזה.

7 או"ח בסי' רס"ג סעיף טו"ב.

ואולם הר"ן על הרי"ף⁸, וכן בחידושי⁹ על הסוגיא הנ"ל בשבת קנ"א ע"א כתב:

ולא נראה, דאין הנדון דומה לראייה! **דשאני הכא, שאם יש שם בורגנין, הוא עצמו שומר. ע"כ.**

כלומר, לדעת הר"ן הכלל כן הוא, כי כל מה שמותר לו לאדם **לבצע בעצמו**, מותר לו לדרוש ולומר לאחר לבצע בעבורו, וטעם היתר ההלכה של "שמור לי בתחומך, ואני אשמור לך בתחומי", נובע מכח אותה קביעה. והיינו, משום שבאופן תאורטי תיתכן "היכי תימציי" **שהמבקש בעצמו** יכול היה להגיע בכוחות עצמו לאותו מקום ולשמור את פירותיו, כגון אילו היו סוכות לאורך כל הדרך עד לשם.

לפי זה, אין ההיתר מותנה במה **שמותר למתבקש**, למבצע, אלא במה שמותר **למבקש**. כלומר, **מותר לי לבקש מן האחר** לבצע בעבורי רק אותם דברים שבנסיבות מסוימות **מותר גם לי עצמי לבצע**.

ובכן נראה כי התשובה על שאלתנו נעוצה **במחלוקת הראשונים** האלה: **הרשב"א והר"ן**. דלרשב"א, כל מה שמותר **למבצע** לבצע, מותר לו לבקש ממנו לעשות זאת בעבורי. ואילו לר"ן, כל מה שמותר **למבקש** לעשות, מותר לו גם לבקש מן האחר, אך לא מעבר לכך.

הבי"ט¹⁰ השיג על הר"ן וכתב: ואיני מבין דבריו, **דהכא נמי** איכא למימר, **אם לא היה מקבל שבת**, הוא עצמו היה מותר לו לעשות לו מלאכה.

מהשגת הבי"ט נראה, כי עקרונית מסכים הוא עם הר"ן, אלא שטוען לעומתו, **שהשוואת הרשב"א בין מי שקיבל עליו שבת לבין שמור לי בתחומך** וכו' השוואה נכונה. שכן, גם אצל מי שקיבל שבת יש היכי תימציי שהיה מותר לו לבצע אותה פעולה, **אילו לא קיבל עליו את השבת**.

לפי זה, אין מקום להסקת מסקנה ביחס להיתר **למי שהדבר אסור** עליו באופן מוחלט, שנתיר לו **לבקש** ממי שהדבר מותר לו - לבצע בעבורו מלאכה שביצועה אסור עליו.

ואולם, נראה שהבי"ט הקשה על הר"ן **לשיטתו**. והיינו לדעת הרשב"א, אמנם **כל מה שמותר למבצע לבצע, מותר גם לבקש ממנו**, והר"ן חלק, כי הבין שרק מה שמותר **למבקש**, מותר לו **לבקש**. ולכן לחלק יצא בין נדון דשמור לי בתחומך וכו' לבין נדון דמי שקיבל על עצמו את השבת מבעוד יום.

ועל זה הקשה עליו הבי"ט וטען לעומתו, שאותו חילוק שעליו הצביע הר"ן, איננו מקובל עליו. ואולם, לעולם לא עלה על דעתו של הבי"ט לדחות את טעם הרשב"א מהלכה.

8 סד ע"ב מדפיו.

9 בהוצאת "מוסד הרב קוק".

10 סימן רס"ג.

אשר על - כן, טעם היתרו של הרשב"א איננו מטעם בורגנין, אלא מטעם שכל מה שמותר לחבר לבצע - מותר גם לבקש ממנו שיבצע. וכן כתב בשו"ע הרש"י¹¹.

גם מהמשנה ברורה¹² דייקנו כן, וכנ"ל. והמשנ"ב¹³ הוסיף לבאר, מדוע במוצש"ק קיל טפי מעש"ק, בק"ו. מהו הק"ו? הסביר המשנ"ב:

דבשלמא בעש"ק, סוף סוף קיבל שבת, ואין לו אפשרות, לפי שעה, לחזור בו. מה שאין כן במוצש"ק, שם הרי יש לו בכל רגע ורגע ההזדמנות לחזור בו. ולהכי קיל טפי לבקש מן האחר לבצע בעבורו פעולה האסורה עליו, לפי שעה ומותרת לאחר, שכבר הבדיל.

משמע, שעל כל פנים בליל שב"ק. טעם ההיתר הוא כמו שאמרנו, מטעם שהדבר מותר על המבצע, לכן, מותר לדרוש ממנו.

באשר לנסיון של הבי"י להשוות בין מצב שכבר קיבל עליו את השבת לדין שמור לי בתחומך וכו', בנסיון להוריד את הסתייגות הר"ן מהשוואת הרשב"א, כבר טענו כנגד השוואה זו הבי"ח¹⁴ וה"דרישה" שם באו"ק ב', בקטע: "עוד כתב הבי"י". ותורף דבריהם הוא שיש לחלק, דבענין קבלת שבת סוף סוף כריגע הריהו מנוע מלבצע אותה המלאכה, מכיון שהקדים לקבל את השבת. מה שאין כן סברת בורגנין לא מהני, לדעת הר"ן, אלא משום שההיתר קיים בהווה. אבל כל שההיתר היה בעבר, לא מהני. וזהו גופא החילוק בין סברת בורגנין לדין קיבל עליו את השבת מוקדם, אליבא דהר"ן.

מכל מקום, קים לן כרשב"א, ולכן באנלוגיה לענייננו נראה להתיר למי שאסור לו לבצע פעולה מסויימת, שיהא מותר לו לבקש מאחר שמקל בכך, לעשות אותה פעולה בעבורו.

וידעתי גם ידעתי, כי יאמר האומר: שאני בורגנין, שגם לדעת המבקש זו היא פעולה שמוותרת גם לו ביסודה אילו היה באותו מצב, באותם תנאים ובאותו מקום שבו נמצא חברו, שממנו הוא בקש לבצע בעבורו אותה פעולה. מה שאין כן בנדוננו. ואולם, מלשון הרשב"א שניסח ההיתר בהאי לישנא: הואיל והיא נעשית בהיתר לעושה אותה, ש"מ דלא שנא.

ועיין בשו"ת "פני יהושע"¹⁵ שתלה את שאלתנו במחלוקת האמוראים ביחס להיקף הכלל של "אין שליח לדבר עבירה". והיינו, האם אנחנו

11 שו"ע הרב בסי רס"ג טע"י כ"ה ובי"קונטרס אחרון" שם בסע"ק ח'.

12 בסי רס"ג בס"ק ס"ד.

13 שם בס"ק ס"ה.

14 בסי רס"ג והט"ז שם בס"ק ג'.

15 יו"ד בסי ג' והובא ב"שערי תשובה" רס"ג או"ק ה'.

מבחינים בין שליח בר חיובא לאינו בר חיובא, או דלמא אנו מבחינים בין מצב של אי בעי עביד, אי בעי לא עביד. ונפ"מ לנדון דידין. ונבאר.

בב"מ י" ע"ב נאמרו שני מצבים, שבהם אין שליח לדבר עבירה. האחד, כשהשליח הוא בר חיובא. שכן, כך נוכל לטעון לעומתו: דברי הרב ודברי התלמיד – דברי מי שומעים? ממילא בנדוננו, כיון שהשליח איננו בר חיובא, אזי בכהאי גוונא מתייחסת הפעולה אל המשלח. ואם כן, יהי אסור להשתמש בו כ"גוי של שבת". כלומר, בכה"ג יש שליח לדבר עבירה, וזוהי סברת הר"ן.

החסבר האחר שם קובע כי דין "אין שליח לדבר עבירה" תלי במאי דאי בעי – עביד, אי בעי לא עביד! אזי יש לומר, הואיל וביצוע הפעולה שהשליח נדרש לבצע, תלוי ברצונו, אם - כן, בכהאי גוונא אין שליח לדבר עבירה. ולהכי שרי לבקש ממנו למלא, כביכול, פונקציה של "גוי של שבת". וזוהי, כפי הנראה, הנחת הרשב"א.

ועיין בספר "בית מאיר" על שו"ע "אבן העזר" בסוף סימן ה', שהסכים אף הוא עם שו"ת פנ"י. ממילא, לפי ההסבר השני הרי הפעולה מתייחסת למבצע ולא למשלח, ולהכי שריא. וזוהי, כאמור, הבנת הרשב"א.

בסיכום, נלע"ד, שיש מקום להקל ולהתיר למי שמחמיר על עצמו בדין מסויים בין בהלי שבת, ובין בכל נושא אחר, על פי הפוסקים שהוא הולך לאורם, שיהא מותר לו לבקש מן האחר שנוהג להקל על פי אותם הפוסקים, שהוא אמון עליהם, לבצע בעבורו אותה מלאכה.

בשולי הדברים, הנני רואה חובה להזכיר כי בשו"ת המבי"ט ח"א בסי' כ"א וכן בשו"ת כתב סופר בחיו"ד בסי' ע"ז כתבו בפשיטות שאין בכה"ג משום "ולפני עור" ולא משום איסור מסייע. ובכת"ס אף הוסיף שגם במצב שלדעת המחמיר, הרי שחברו המקל – טועה אפילו הכי שרי. וכ"ש כאשר ידוע שלמקילים ישנם אילנות גבוהים להתלות בהם.

ומה מאד שמחתי לראות, כי זוהי גם דעתו של הגרש"י אויערבך זצ"ל. כך כתב ב"מעדני ארץ למסכת שביעית¹⁶ וכן ב"מנחת שלמה"¹⁷ "ותאזרני שמחה!"

ואמנם, מעין ראייה לדברי המבי"ט והכת"ס הנ"ל כתב הגרש"י זצ"ל להוכיח מב"ב כ"ו ע"א. דהכי איתא התם:

רבא בר רב חנן, הוו ליה הנהו דיקלי אמיצרא דפרדסא דרב יוסף. הוו אתו צפורי, יתבי בדיקלי ונחתי בפרדיסא ומפסדי ליה. א"ל רב יוסף: זיל קוץ! א"ל: והא ארחיקי לי. א"ל: הנ"מ לאילנות. אבל לגפנים בעינן טפי. ותגובת רבא בר רב חנן היתה: אנא לא קייצנא דאמר רב:

16 בסי' ז' ובסי' ח' סעי' כ"ג בעמ' קס"ג.

17 ח"א בסי' מ"ד ושם בסו"ס נ"א בעמ' רנ"ז וכן בימנחת שלמה, חלק ב' בסי' לה' בפיסקה טו"ב. יע"ש.

האי דיקלא דטען קבא, אסור למקצייה. ואמר רב חנינא: לא שכיב שיבחת ברי, אלא דקץ תאנתא בלא זימניה. מר אי ניחא ליה, ליקוץ!

הנה כי כן, אע"פ שרבא בר רב חנן החזיק שהמדובר כאן באיסור לאו¹⁸ באיסור חמור המסכן חיי אדם¹⁹, בכל זאת לא חשש מלהציע לו לרב יוסף לבצע את העקירה.

מכאן, שישנו בהחלט מקום להקל ולאפשר ואף לבקש ממי שמקל בנושא מסויים לבצע פעולה שאני מחזיק ממנה כאסורה, ואף ליהנות מאותה הפעולה.

ויה"ר שלא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי!

18 לא תכרות את עצה! עיין ב"ק צא ע"ב.
19 "לא שכיב שיבחת ברי".